

A homoród-keményfalvi unitárius egyház története.

Az unitárius egyház egyetemes történelmének megírásához feltétlenül szükséges lenne, hogy minden egyes egyházköztségnek története, ha nem is terjedelmesen, de legalább főbb vonásaiban megírassék. Így összegyűjthető lenne sok becses s nem kis egyháztörténelmi értékkel bíró adat, a melyek által nagy szolgálatot tennénk egyházunk anyagi és szellemi előhaladásának megismertetéséhez.

E czélt tekintve adom én is a homoród-keményfalvi unitárius egyházköztség történetét.

Az egyházköztség keletkezése és fejlődése.

Az egyházköztség keletkezéséről nincs biztos tudomásunk, mert arról sem írott, sem szájhagyomány fönn nem maradt, de valószínű, hogy már a XVII-ik száz év elején fönállott. „Az homoród-keményfalvi unitárius szt. ecclesia „Libellus“-ában említés van egy harangról, a melyen — mint a Libellus mondja, — ez olvasható: Ma. Nr. Cor. H. K. MLCXXXV. E betük valami nevet jelentenek. A két utolsó betű pedig nem lehet más, mint Homoród-Keményfalva és az 1635-iki évszám. 1660-ban már tényleg voltak itt unitáriusok, a mit bizonyít az itt adandó egyháztörténelmi adat. Az irt 1660-ik évben Uzoni Fosztó Márton keményfalvi pap volt, az az egyén, a ki „Kesserű“ Dajka János püspök által vezérelt s az unitárius papokat Háromszéken 62 ecclesiából kiüzött hadak garázdálkodásait az Olt és Feketeügy vize melletti ecclesiáknak tudtul adta. E hadaknak éppen azért Szt.-Iványba s több idébb levő falukba ellene állottak és nem bocsátották be. Ezért őt megfogták s meztláb a koci után kötötték s úgy hurczolták Fejérvárig és ott elbocsátották. Ezen dolgokról Radecius Bálint püspöknek ő vitt hirt először. Azután Udvarhelyszéken paposkodott 1660-ik esztendeig, a mikor a török porta ellen támadó Rákóczy Györgynek elvesztésire küldetett sok tatárok Udvarhelyszéket égetvén s rabolván, keményfalvi papságában, hogy magát rabul az erdőben meg nem adta, egy hegyes törrel oltalmazódván ellenök négyen, kikkel tusakodott, 120 esztendő korában nyilakkal meglövöldözték s ott halt meg¹⁾

¹⁾ Lásd Csegezy László: Egyháztört. adatok Uzoni Fosztó István nemzeti leszármazásáról. Ker. Magv. XXII. 1887, 3. füz. 196. lap.

Ebben az időben lehetett a szomszédos, nem nagy távolságra fekvő Abásfalva leány-egyháza Keményfalfvának, mert hogy az volt, kétséget nem szenved. Ezt a fenmaradt szájhagyomány mellett az is igazolja, hogy Abásfalfván abban az időben nem volt templom, hanem az istentiszteletre Keményfalfvára jöttek. Mikor szakadt külön Abásfalva, nem lehet tudni az időt, de van egy szájhagyomány, a mely szépen jellemzi az akkori abásfalvi emberek tiszteletét papjuk iránt. Ugyanis egy alkalommal a papnak sertés csordát kellett hajtania, — mert pásztor nem léteben rendre őrizték, — a pap, — vasárnap levén, — nem hajtotta ki s ezért büntetésből a nyakát két deszka közé akarták szorítani. E hirre felháborodtak az abásfalvi leány-ekklésia tagjai s még azon éjjel ellopták a papot. Így lett meg a szakadás s az abásfalvi mater ekklésia.

Mi igaz ebből, nem lehet tudni, de annyi tény, hogy az abásfalvi egyházközség tagjai mindig nagy tisztelettel vették és veszik körül belső embereiket! A vizsgálószerk jegyzőkönyveiben mindenütt csak a keményfalvi szt. ekklésia gondnokától kéretik számadás az 1744-ik évtől kezdve. Az előtt lehetett tehát a két község egy egyház. A népességi viszonyokat tekintve, éppen nem lehet kétségünk a feltevésben. 1700-ban már mint egyedüli egyházközség áll fönn s ekkor már Abásfalva is mint önálló ekklésia intézi a maga dolgait.

Jegyző- és anyakönyvek. Egyházköri és püspöki vizsgálatok.

Jegyzőkönyveink között a legrégebb 1744-ből való, melynek czime ez: „Az homoród-keményfalvi unitárius szt. Ekklésia Libellusa,“ melyet — mint írja — „Tiszteletes Tudós Menyhárt Sámuel urunk udvarhelyszéki unitar. Ecclakk. mostani érdemes esperestjének poroncsolatjából készítették.“ Ebbe lettek beírva az egyházközségnek minden ingó és ingatlan javai, ajándékozások, költések, számadások stb. E Libellus 1811-ben telt be.

A második kötet 1812-től 1862-ig magába foglalja az egyházköri vizsgálószerk munkálkodásait, az egyházközség számadásait. 1862-ben készült a mai számadás s jkönyv.

A Főkörmányszéki és Consistoriumi rendeletek tára készült 1821-ben s végződik 1859-ben. A II. kötet 1859-ben készült. Ebbe iratnak be az E. K. Tanács leiratai, az egyházra vonatkozó állami rendeletek.

Anyakönyv legelsőben Koncz Boldizsár papságában készült 1782 ben. Külön-külön van a keresztelei, esketési és halottas anyakönyv. Ez 1825-ig tart. A második kötet Csiki József papsága alatt készül s tart 1882-ig. Ekkor egy kemény, bőrkötésű, nyomtatott anyakönyvi ivekből készült anyakönyvet kezel Varga Zsigmond akkori pap, a mely a harmadik kötet.

A jegyzőkönyvek bizonyítása szerint a visitatio 1744-ben kezdődik s ez időtől napjainkig megszakítás nélkül folytatja munkálkodásait.

Generalis Visitatio négyszer volt. Először 1749-ben, másodszer 1762-ben. A jegyzőkönyv csak annyit mond, hogy a Gen. Visitatio megérkezett. A harmadik 1789-ben, április 26-án volt, a mely alkalommal felvett jegyzőkönyv így hangzik: „Anno 1789 die 26. Aprilis. Megérkezik a Generalis Visitatio a keményfalvi szt. Ekklesiába, az holott is Tisztelendő Superintendens Lázár István praesidiuma alatt lévén az Actuarius Tiszteletes Bodor János és Adsector Tiszteletes Kovács Márton mindketten Consistorok ő kegyelmek.¹⁾ A negyedik 1827-ben Körmöczy János püspöksége alatt, a hol az ekklésia javai és a pap jövedelme vannak számba véve.

A mint ebből a jegyzőkönyvből kitétszik, itt a nyári vasárnapi tanítás ekkor vette kezdetét s a mi följegyzésre méltó, egyenesen a szülők kívánságára. Az akkori pap Koncz Boldizsár megintetik, hogy a hétköznapi könyörgésekre és a vasárnapi predicationokra „tenne mindenkor illendő készülletet, lévén arra elégséges tehetsége.“ A tanításra nézve pedig határozottatott: „az ifjuságnak vasárnapi és a gyermekeknek iskolai tanittatásokat hiányosnak találván a Visitatio, determinálta, hogy a fiu és leánygyermek tanittatásokra szükséges házról provideáljon az ecclesia.“

Számba szedettek ez alkalommal az ingó és ingatlan javak, a melyek közül fájdalom ma sok nincs meg.

Az egyházközség vagyona.

Az egyházközség vagyona nagyon csekély. Külső birtoka az ekklésiának 4 holdra tehető, a melyet a pap használ. Ez is csak az újabb időben gyarapodott ennyire. Egy drb szántót Geizanovics Sándorné ajándékozott 1786-ban, a melyről a Gen. Visitatio is megemlékezik. Az újabb időben a „Malmos“ társaság ajándékozott egy földet a papság használatára. — A 70-es években Rác Sándor egy káposztás földet hagyományozott az ekklésia jövedelmeinek gyarapítására; Lakatos János pedig a malombeli részét.

Költségeinket a birtokosság koronkénti pénzbeli ajándékozásai-ból fedezzük.

Gabona magtárt még a 60-as években alapított akkori pap Domokos Ávon, a melyet ha a hagyományozó céljának megsértése nélkül kezelnek vala, ez ma egyik szép alaptőkéjét tenné a kepe megváltási alapnak! A „Domokos“-féle magtáron kívül az ekklésia tagok is alapítottak egy magtárt, a melynek alapja 251 véka. Ennek kamatja fedezi a kántori fizetést.

Tőkepénze 100—120 frt, a mit az ekklésiai tagok vesznek ki kamatra.

Persely pénz 6—7 frt. Ezt 1893-ig mindig az urvacsorai borért kellett adni, de most ajánlkoztak egyesek, a kik a kenyeret és bort ajándékozni fogják az urasztalához. — E célra Koncz József tett

¹⁾ Lásd: Az hom. keményfalvi ekklésia Libellusát.

volt 50 frt alapítványt s tényleg bé is fizette az ekklesia pénztárába, de hogy ki, s mire költötte el? arról nincs említés téve. Hogy ma nincs meg, az valóság.

Urasztali készletek közt voltak értékes tárgyak, a melyek ha ma meglennének, mint mükincsek is értékkel bírnának. Volt a többek közt egy sima talpas pohár, mely három részből állott s srófkokkal egybe állítható volt. Ez tiszta ezüst volt, a száda kívül és belől aranyozott. Rajta e betük valának: A. K. F. A. 1735.¹⁾ Egy ezüst tányérocška H. K. F. 1735.²⁾ Egy urvacsorai kenyeret vágó kés, a melynek nyele ezüst volt, az 1651-dik esztendőből ezen felirással: J. N. R. J.³⁾ Ezek közül ma egy sincs meg. A Gen. Visitatio alkalmával felvett jegyzőkönyv mondja ugyan, hogy az ezüst tányérocška eladatott, de a pohárról és késről, mint meglevőkről beszél. Szomorú dolog, hogy ugy nem tudtak vigyázni az értékesebb holmikra. — Van egy ón tányér, a melyet 1788-ban Deák Ilona hajadon öntetett; egy ón kanna, egy fa palaczk, ajándékozta bági Lukács Jánosné. — Keresztelő pohár három drb. Szószék és urasztali takarók közönségesek. Rác Györgyné ajándékozott 2 drbot, Bencze Mártonné, Gergely Lajosné egy drbot, Göncz Ilona egy urasztali kék selyem bársony takarót, szélein gyönyörű himzéssel kivarrrva, ezüst rojttal ellátva.

Templom, torony, papi lak és iskola.

A jelenlegi templom a jelen százév második tizedében épült. A régi templom a község déli végén, a legszebb és legszárzabb helyen volt kőből építve s zsindellyel fedve, a régi papilakkal csaknem átellenbe. Hogy az új templomot miért nem építették a régi helyére s miért a mostani vizes, ingoványos talajba, az egészen érthetetlen. — 1821-ben kezdik meg az építést, még pedig 14 családos gazda. Az építést teljesen a magukéből fedezik. Fát szomszédos községek adtak. A templommal egyidejűleg épült a torony is, de ezt teljesen csak 1848-ban fejezték be, míg a templomot már 1827-ben átadták a használatnak. Templom és torony díszesek, csinosak külsőleg és belsőleg egyaránt. A templomra költöttek 4128 mfr. 25 denárt, a toronyra mintegy 1000 mfrtot.

Orgonánk 1858-ban készül, a községi lakók kívánságára. A közbirtokosság e célra ad 300 szekér fát, a mit az orgona-készítő mester forintjába számítva szekerét, átveszen. A többit a szomszéd ekklesiák ajándéka és a községi lakók adománya fedezi. Ez orgona ha nem is felel meg a művészi igényeknek, de nálunk mégis megfelel a célnak. A szószék feletti korona 1807-ben készült, rajta e felírás van: „A papnak ajkai őrzik a tudományt, mert a seregek

¹⁾ L. Gen. Vis. 1789 die 26 apr. Hom. kem. eccla levéltára.

²⁾ U. o.

³⁾ U. o.

urának, angyalának mondatik Ő. 1607. diebus xbris.“ Harangja jelenleg kettő van. A régebbin, mely nem tudni mikor készült, e felirat van: AZ EGY. A H ROD KEMENYFALVI UNIT. ECCLESIA ÖNTETTE ISTEN DICSÓSÉGÉRE. ANDRAS CVRATOR. Az újabbat 1884-ben öntették Sopronban 380 frtért, rajta e felírás van: „Az oszthatatlan egy Isten dicsóságára.“ A régibb jegyzőkönyvekben említés van még egy harangról, melyet Deák György öntetett a maga költségén. — A legrégebb harangot előbb említettem.

Papi laka közvetlen a templom mellett van. Maga a lak nagyon gyenge. Falai megteltek vízzel, úgy annyira, hogy a külső hatóság is orvos-rendőri szempontból e lakás bezárását elrendelte. Most van folyamatban egy, a kor igényeinek teljesen megfelelő papi lak építése.

Iskolánk községi. Az iskola a régi papi telken van felépítve, a melyért a község kétakkora területű helyet adott az ekklesiának. E cserevással az ekklesia rövidséget szenvedett, mert a község által adott hely a falutól távol, az erdő alatt van s kopár természetlen hely.

Papok, mesterek, curatorok.

Az ekklesia megalakulása után sok ideig nem tudjuk a papok neveit. 1660-ban, a mint már említettem Uzoni Fosztó Márton volt keményfalvi pap. 1735—44-ig Geizanovics Sándor, de ez nem bizonyos. — 1744—1756. Arkosi Sámuel. 1756—1780-ig Geiza János. Ez Gyepesbe vitetett, innen Medesésre, s Medesérről Ravába.¹⁾ 1780—1803. Koncz Boldizsár, a ki városfalvi mester volt. 1803—1813. Barabás József, 1813—1817. Hatházi János. Muzsnába ment innen. 1817—1850. Csiki József. Alatta építik a templomot s tornyot. 1850—1857. Sándor Lajos, aki jelenleg is él Városhalván, 1857—1865. Domokos Aron, most nyug. lelkész. 1865—1879. Vas István, most szt.-péteri pap. 1879—1890. Varga Zsigmond, most nyugalomban; s 1890-től Kovács Imre. Mesterei ez egyházközségnek nem voltak. A pap egyszersmind énekvezér s tanító is volt. Van ugyan említés az 1789-iki Gen. Vis. jegyzőkönyvében a mesterekről, de hogy kik voltak azok, nem lehet tudni. Az újabb időben a jobb énekesek közül többen megtanultak orgonázni s ezek alkalmaztattak énekvezérékül. 1850—57-ig Deák István volt az énekvezér, a ki jelenleg Lókodban van, mint községi tanító. 1857-től Lőrincz András viszi az énekvezéri teendőket.

A curátorok neveit és működésük éveit 1744-től pontosan lehet tudni. 1744—46. Tamás István, 1746—49. Deák János, 1749—50. Vas Mihály, 1750—51. Deák János, 1751—53. Lőrincz András, 1753—58. Deák István, 1758—60. Rác Mihály, 1760—62. Deák István, 1762—64. Rác Mihály, 1764—66. Lakatos András, 1766—67. Deák Mihály, 1767—72. Vas Mihály, 1772—78. Nagyobb Deák

¹⁾ Végh Mihály: A ravai unitárius ekklesia tört. Ker. Magy. 1890.

András, 1778—80. id. Deák János, 1780—83. Lakatos András, 1783—84. Lőrincz András, 1784—91. Rác Péter, 1791—95. Rác János, 1795—98. Deák Ferencz, 1798—99. ifj. Lakatos András, 1799—1801. Deák Ferencz, 1801—1803. Rác Péter, 1803—08. Deák György, 1808—1812. Koncz József, 1812—14. Deák György, 1813—15, Lőrincz István, 1815—18. Koncz József, 1818—27. Rác János, 1827—28. Deák György, 1828—32. Vas Mihály, 1832—34. Koncz József, 1834—46. Lakatos András, 1846—49. Rác Péter, 1849—54. Koncz József, 1854—56. Rác Mózes, 1856—58. Rác György, 1858—1878. Lőrincz Mihály, 1878—84. Koncz Ferencz, 1884—89. Gergely Lajos, 1889—93. ifj. Lőrincz István és 1893-tól Gergely Lajos. Különösen érdemet szerzett ezek között Lőrincz Mihály, ki 20 évig vitte lelkiismeretes buzgósággal e tisztét.

Lélek szám.

A Gen. Vis. alkalmával a lélekszám mindig fel volt véve; így 1749-ben volt 87 lélekszám, 1762-ben 94, 1789-ben 97, 1827-ben 117. 1851-ben 216. Ma pontos felszámítás szerint 368 a lélekszám.

A fönnebbieken adám homoród-keményfalvi egyházközségünk történeti leírását, a lehetőleg adatok alapján állítva össze. Vajha ennek szebb jövőjét, — mert a multak viszontagságait tartva szem előtt, erre kilátásunk van, — a hivek buzgósága s ebből eredő elhatározott akarateréje egy oly szilárd alap megteremtésével biztosítaná, a melyen fönállhatása örökre biztosítva lenne! Tekintve az elődök szorgalmát, áldozatkészségét, reményünk lehet, hogy a már szóba hozott kepmegváltási alapot le fogja tenni, hogy ez által egy rég óhajtott vágya, — a rendes kántori állomás is szerveztessék.

KOVÁCS IMRE.

Unitárius történetírás és Kálvinorthodoxia

Első Rész.

Családügy és orthodox politika.

III. Fejezet.

(Folytatás.)

Készakarva nem vontuk e kérdés tárgyalásánál magát az unitarizmust vizsgálódásunk körébe, a XVI. sz.-ban föllendült szabad gondolkozás e legnemesebb hajtását az evangéliumi kereszténységben, mely épen Kálvin erőszakos fellépése következtében szakadt külön a visszafejlődésnek indult protestáns orthodoxyától s melynek éltető levegője épen az a pokolra kárhoztatott lelkiismereti szabadság, melyet a kegyes geni tábor minden áron sírba tett volna. Ki Dávid, Dudich, Karádi, Palaeolog, Socini, Sommer, Franken, Bogáthi F. Miklós, Válaszuti és Enyedi György munkáival ismerős,¹⁾ az csak álmélgodó csudálkodással telhetik el a vakbuzgóság azon együgyű fogásán, mely a „dicső, magasztos jellemű“ Kálvint nem kívánja ugyan épen „szentnek“ tekinteni, de azért egyenesen a Krisztus mellé állítja őt s minden szembetünő „gyarlóságát“ vakmerően az ő korára háritána.

Nem mutattunk rá ezenkívül Cseh-, Morva- és Lengyelország, Szilézia, Holland és Erdély példájára sem, hol a Genfből elűzött szabad gondolkozók szabad menedéket találtak a XVI. sz. folyamán. I. Ferdinánd és II. Miksa többi országairól sem szólottunk, hol a Kálvintól üldözött eretnekek bizony semmivel sem állottak alább a közvélemény szemében a „Kálvini ördögségnél.“ (Warga: Ker. egyh. tört. II. 128.) Németország keresztényiesb szellemű hittudósairól is hallgatunk, kik közül Luther szelídségéről maga Révész is elismerőleg nyilatkozik s kinek utódait csak a nagy Kálvin példája tanította

¹⁾ Ezúttal csak Válaszuti néhány szavára kívánunk rámutatni, ki Skarica őszinte kijelentésére („Bizony mifelénk titeket annyira gyűlölnék, kővel is készek volnának agyon verni“) így felelt:

— Ti miattatok és a ti hozzánk való kegyetlenségtök miatt vagyok ez a községben, *kik a bárányokból is farkasokat csináltak*, melyért nagy számat adtok Istennek. Nem úgy kellene ennek lenni; hanem ha mi közöttünk, írástudók között, találatnék is valami cikkely, melyben különbség volna, a községet szelídségre kellene iteni és szoktatni . . . Ez volna a kereszténységnek rendi, hogy szelídséggel egymással beszélgessenek és szép renddel való tanúlással egymástól kérdezködjenek. *Unitáriusok Magyarországon.* 184. l.